

קטעי קריאה על הנכבה בחיפא ובוואדי סליב

קטע קריאה 1

עד 1947 חיו בחיפא כשבועים אלף פלסטינים וכשבועים אלף יהודים. שכונת ואדי סליב, הנמצאת בעיר התחתית של חיפא, החלה נבנית בסוף המאה ה-19, בעקבות בניית מסילת הרכבת מחיפא לדמשק. פועלים רבים הגיעו לעבודה בבניית הרכבת והתיישבו בוואדי סליב. תחילה נבנו בתים בסמוך לוואדי לאוכלוסייה ענייה, ומאוחר יותר נבנו בתי פאר לאוכלוסייה עמידה יותר במעלה הוואדי.

מהחלטת החלוקה בנובמבר 1947 ועד לפברואר 1948 הלכו וגברו הקרבות באזורי התפר בין השכונות הערביות ליהודיות בעיר, והחריף המחסור במצרכי מזון חיוניים. בחודשים הראשונים יצאו את חיפא בעיקר תושבי הארצות הסמוכות וכן תושבים משכונות שונות, ביניהן ואדי סליב, שעקרו לשכונות אחרות בעקבות ירי צלפים, הטלת פצצות והרס בתים, איבוד מקורות הפרנסה וחשש מהמלחמה. חילופי היריות הגיעו לשיאם בפצצה שהטיל האצ"ל בשערי בתי הזיקוק בחיפא, ברצח עובדי זיקוק יהודים על-ידי ערבים כתגובה ובפעולה של "ההגנה" כתגובה בכפר הפלסטיני בלד אלשיח' בדצמבר '48.

להנהגה היהודית היה יתרון ארגוני וצבאי בולט, היא החזיקה בהר הכרמל והייתה לה עדיפות בארגון, בנשק ובציוד, אך שליטתה בעיר לא הייתה מלאה. בעיר מוקמו גם כוחות צבאיים ערביים של הליגה הערבית ושל המופתי. בחודשים הראשונים פעלה ההנהגה הערבית (הוועדה הלאומית הערבית של חיפא בראשותו של רשית אל-חאג' איבראהים והוועד הערבי העליון) למנוע עזיבה, באמצעות צווים והודעות. "הציבור הפלסטיני בעיר החל להרגיש בחולשת מצבו והיו תושבים שהחלו להגר מן העיר. מובן כי לדבר זה הייתה השפעה מדכאת על הנשארים בעיר" (מוחמד נימר אל ח'טיב, חבר הוועדה הלאומית, אצל מוריס, 1991, עמ' 66). התושבים הפלסטינים חשו פגיעים ומבודדים בשל הנתק משאר חלקי הארץ, היות והיהודים חסמו את דרכי הגישה אל העיר. הכוחות הערביים הלא סדירים שדדו את התושבים ויצרו תחושת כאוס בעיר. מוחמד נימר אל ח'טיב סיפר כי הבריטים לא עשו רבות לשמור על הסדר ולהגביר את תחושת הביטחון. עד אפריל יצאו בין עשרים אלף לשלושים אלף תושבים, מרביתם היו בני המעמד הבינוני והעילית.

בבוקר ה-21 באפריל פינו הבריטים את העמדות שהחזיקו בקווי התפר בעיר. מיד התלקחו חילופי אש בין הצדדים, כשכל צד שואף להשתלט על הבניינים שפינו הבריטים. בעקבות ההיערכות המחודשת והפתאומית של הבריטים, הוכנה תוכנית במטה "ההגנה" להשתלטות על חיפא. המבצע נקרא "ביעור חמץ".

האסטרטגיה של הכוחות היהודיים הייתה להפתיע את הצד השני ולגבור עליו במהירות, תוך פגיעה במורל. הכוחות הערביים נכנסו לקרב במורל נמוך, כי סברו שידה של ההגנה על העליונה. הם היו לא מאורגנים ולא מאומנים מספיק וסבלו ממחסור בנשק. במקביל לירי מרגמות וקרבות להשתלטות על השכונות הערביות,

"ההגנה" ליבתה את הבהלה במערכת כריזה ושידורי רדיו בערבית שהודיעו ש"ההגנה" השתלטה על דרכי הגישה לעיר, קראו לתושבים להימנע מסיוע לכוחות הזרים ולהעביר את הנשים, את הילדים ואת הזקנים מחוץ לעיר. בלילה שבין ה-21 ל-22 באפריל החלה מנוסת בהלה של התושבים הפלסטינים לכיוון העיר התחתית וואדי סליב.

הופעתם של הפליטים בוואדי סליב זרעה פחד ובהלה, והשפיעה רבות על שאר התושבים. בבוקר ה-22 באפריל אלפי תושבים פלסטינים נהרו לנמל חיפא ובבהלה חיפשו כל כלי שיט שיוביל אותם לנמל עכו ולחופי לבנון. בתוך המנוסה איבדו חלק את בני משפחותיהם. לעתים נרמסו נשים, זקנים וילדים בתוך הבהלה. כ-15 אלף פלסטינים ברחו מהעיר בשני ימי הקרבות. הוועדה הלאומית הערבית של העיר עסקה בתיאום עזיבתם ההמונית של תושבי העיר הערבים וארגנה את השיירות, כשהיא נעזרת בימים הראשונים בשירותי הצבא הבריטי, במשאיות ובכלי שיט.

באמצע מאי, מבין כ-37 אלף פלסטינים תושבי חיפא, נותרו רק כ-6,000.

קטע שני: ציטוטים של מנהיגים יהודיים על גירוש הפלסטינים מחיפה

"חיפה עומדת במבחן של עם ישראל כולו. זוהי הפעם הראשונה שעם ישראל כבש שטח שהוא צריך להיות אדון לגורל עם אחר הנמצא במיעוט. בעניין זה מופנות עיני כל העולם אלינו. לנו לא נוח שכל ערביי חיפה יעזבו, [...] אבל אלה הרוצים להישאר עלינו לעזור להם שיתאקלמו אצלנו".

יעקב לובליני, מפקד העיר חיפה 27.4.1948 (אצל וייס, 2007, עמ' 32)

"זה דבר מחריד לראות את העיר מתה. [...] מצאתי ליד הנמל ילדים, נשים וזקנים מחכים לדרך יציאה. נכנסתי לבתים, היו בתים שהקפה והפיתות נשאר על השולחן, ולא יכולתי מבלי לראות בעיני שודאי זו הייתה התמונה בהרבה עיירות יהודיות. [...] נתעוררו הרבה שאלות, [...] אם עושים מאמץ להחזיר את הערבים לחיפה או לא. לעת עתה [...] קבענו כללים אחדים, ובתוך זה: לא ניסע לעכו או לנצרת להחזיר את הערבים. לעומת זאת, [...] לא צריכים להתנהג רע עם הערבים [שנשארו בחיפה] כדי שאחרים [שברחו] לא יחזרו.

גולדה מאיר 6.5.1948 (אצל מוריס, 1991, עמ' 185).

"עלינו במדרגות, הדירות בשתי הקומות הראשונות היו נטושות. כשעלינו לקומה השלישית, באה לקראתנו ערביה זקנה, נושאת בידיה חבילות. כשראתה הערביה את גולדה, עמדה מולה ופרצה בבכי. עצרה גולדה, הביטה ודמעוניה זלגו על פניה. עמדו להן שתי הנשים ובכו.

הבטתי בגולדה הבוכייה וכעסתי עליה. [...] בלבי חשבתי: 'אנו נלהבים ומאושרים כי כוחנו על העליונה. הדברנו את הערבים ואפשר להלך בעיר, בלי לחשוש מיריות והתנקשויות וזו עומדת לה ובוכה'."

יעקב לובליני, מפקד העיר חיפה, מאי 1948

מקורות:
 וייס, י. (2007), וואדי סליב: הנוכח והנפקד, ירושלים: ון ליר והקיבוץ המאוחד.
 מוריס ב. (1991), לידתה של בעיית הפליטים הפלסטיניים 1947-1949, תל-אביב: עם עובד.